

Autoreferat

1. *Imię i Nazwisko:* Marcin Hlebionek

2. *Posiadane dyplomy, stopnie naukowe/ artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej.*

a) Tytuł naukowy magistra historii, specjalność archiwalna, Wydział Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 1998 r.

b) Stopień doktora Nauk Humanistycznych w zakresie historii nadany uchwałą Rady Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2002 r., na podstawie rozprawy doktorskiej *Wielkopolska w okresie rządów Bolesława Pobożnego (1245-1279). Studium polityczno-społeczne.*

3. *Informacje o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/ artystycznych.*

a) Od 1 X 2002 r. do 1 X 2003 r. byłem zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki Filii Akademii Świętokrzyskiej w Piotrkowie Trybunalskim. Od 1 X 2003 r. do 1 X 2004 r. pełniłem obowiązki kierownika Zakładu Historii Średniowiecznej tej uczelni. Od 1 X 2004 r. do 30 VI 2005 r. ponownie byłem pracownikiem, Zakładu Nauk Pomocniczych Historii i Archiwistyki, zatrudnionym na stanowisku adiunkta.

b) Od 4 V 2005 r. pracowałem w Archiwum Państwowym w Bydgoszczy (od 4 V 2005 r. do 30 VI 2005 r. jako dokumentalista w wymiarze 1/2 etatu; od 1 VII 2005 r. do 31 XII 2006 r. jako dokumentalista na pełnym etacie; od 1 VII 2006 r. jako archiwista; od 10 XII 2007 r. do 31 IX 2008 r. jako starszy archiwista).

c) Od 1 IX 2008 r. jestem zatrudniony na stanowisku adiunkta w Zakładzie Nauk Pomocniczych Historii w Instytucie Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

4. *Wskazanie osiągnięcia* wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. nr 65, poz. 595 ze zm.):*

a) *tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego: **Pieczęć jako obiekt archiwalny***

A) Książki

1. Marcin Hlebionek, *Pieczęcie Piastów kujawskich*, Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Inowrocławiu, Inowrocław 2011, ss. 93.

2. Marcin Hlebionek, *Katalog pieczęci przy dokumentach samoistnych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, Warszawa 2012, ss. 543.

b) Artykuły naukowe

1. Marcin Hlebionek, *W stronę SIGILLUM. Problemy archiwalnego opisu pieczęci*, *Archiwista Polski*, 4 (44), 2006, s.19-26.

2. Marcin Hlebionek, *Pieczęcie starostów bydgoskich*, *Kronika Bydgoska*, t. 28, 2006, s. 319-345.

3. Marcin Hlebionek, 2007Zasady transkrypcji inskrypcji napieczętych,
http://www.archiwa.net/index.php?option=com_content&view=article&id=63:marcin-hlebionek-zasady-transkrypcji-inskrypcji-napieczonych&catid=24:artykuy&Itemid=8

4. Adam Baniecki, Marcin Hlebionek, 2007, Międzynarodowa Karta Opisu Sfragistycznego (Pieczęci):
http://www.archiwa.net/index.php?option=com_content&view=article&id=66:midzynarodow-a-karta-opisu-sfragistycznego-pieczeci&catid=28:instrukcje-metodyczne&Itemid=8

5. Marcin Hlebionek, *Pieczęcie królów pruskich*, *Archiwista Polski*, nr 2 (50), 2008, s. 55-68.

6. Marcin Hlebionek, *Pieczęcie w zbiorach bydgoskich. Archiwum Państwowe, Biblioteka wojewódzka i miejska, Muzeum okręgowe* [w:] *Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha, W. Strzyżewskiego, Wydawnictwo DiG, 2009, s. 137-153.

7. Marcin Hlebionek, *Uwagi krytyczne na marginesie pracy Władysława Fabijańskiego Pieczęcie papierowe z podkładem w zbiorze sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009, ss. 154, il. 47*, *Studia Źródłoznawcze*, t. XLIX, 2011, s. 165-177.

8. Marcin Hlebionek, *Pieczęć jako obiekt archiwalny*, [w:] *Toruńskie Konfrontacje Archiwalne*, t. II, pod red. W. Chorążyczewskiego, A. Rosy, 2011, s. 303-320.

9. Marcin Hlebionek, *System heraldyczny na pieczęciach królów polskich (XIV-XVIII w.). Propozycje badawcze*, [w:] *Pieczęcie herbowe herby na pieczęciach. II Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, pod red. W. Drelicharza, Z. Piecha, Warszawa 2011, 2011, s. 13-31.

10. Marcin Hlebionek, *Problemy opisu materiałów sfragistycznych w polskich archiwach*, *Сфргістичний щорічник*, Вип. I, 2011, s. 222-251.

11. Marcin Hlebionek, *O pieczęciach starosty generalnego Wielkopolski Adam Sędziwoja Czarnkowskiego*, *Archiwa. Kancelarie Zbiory*, nr 2 (4), 2012, s. 11-61.

12. Marcin Hlebionek, *Herb ziemi kijowskiej na pieczęciach władców Rzeczypospolitej*, *Сфргістичний щорічник*, Вип. II, 2012, s. 82-98.

13. Marcin Hlebionek, 2012, *Pieczęć jako system informacyjny. Przykład polskich pieczęci królewskich*, *Сфргістичний щорічник*, Вип. III, 2012, 2012, s. 173-189.

14. Marcin Hlebionek, *Standardy międzynarodowe w archiwalnym opisie materiałów sfragistycznych. Przykład francuski i włoski*, [w:] *Toruńskie konfrontacje archiwalne*, t. III, pod red. W. Chorążyczewskiego, A. Rosy, Toruń 2012, s. 219-249.

15. Marcin Hlebionek, *Kilka uwag o pieczęciach w XIX w. na przykładzie zaboru pruskiego*, [w:] *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, pod red. A. Jaworskiej, R. Jopa, Warszawa 2013 s. 191-200.

b) *Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.*

Dotychczasowe polskie badania nad dawnymi pieczęciami skupiały się przede wszystkim na publikacji i analizie tego typu zabytków związanych z określoną epoką, bądź też należących do konkretnego rodzaju dysponentów. Jedną z podstawowych barier, hamujących obecnie badania sfragistyczne, jest brak odpowiednich pomocy informacyjnych, pozwalających na efektywną kwerendę w instytucjach posiadających zbiory materiałów sfragistycznych. Postulat opracowywania takich inwentarzy czy katalogów był wysuwany wielokrotnie. Jak dotąd bezskutecznie. Innym istotnym problemem, związanym poniekąd z inwentaryzacją zbiorów pieczęci, jest niedoskonałość zasad opisu zabytków sfragistycznych na poziomie inwentarza czy katalogu zbiorów, ale też zupełny brak instrukcji edytorskiej dla tej kategorii źródeł.

Truizmem jest stwierdzenie, że największe zbiory pieczęci posiadają archiwa. Znajdziemy tam zarówno zabytki pochodzące z okresu średniowiecza, czasów staropolskich, jak z XIX i XX w. Mimo tego zainteresowanie tak sfragistyków problematyką archiwalnego opisu pieczęci, jak i archiwistów zagadnieniami sfragistyki było niewielkie. Dla porównania, we Francji pierwsze zasady opracowywania zbiorów sfragistycznych oraz wzór właściwej do tego celu karty inwentarzowej opracowano już w 1863 r. Okazał się on na tyle uniwersalny, że jego formularz został właściwie powielony na Międzynarodowej Karcie Opisu Sfragistycznego opracowanej w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku, przez działający przy Międzynarodowej Radzie Archiwów Komitet Sfragistyczny.

W Polsce problem archiwalnego opisu pieczęci podjęto dopiero na początku lat sześćdziesiątych XX wieku. Wówczas to z inicjatywy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych powstały wskazówki metodyczne do opracowania zbiorów pieczęci przechowywanych w archiwach państwowych. Mimo zbieżności w czasie ze wspomnianymi pracami Międzynarodowego Komitetu Sfragistycznego, polskie wytyczne nie uwzględniały jego osiągnięć. Publikacja wytycznych nie wywołała też głębszej dyskusji ani wśród sfragistyków, ani wśród archiwistów. Pierwsza refleksja nad proponowanymi tam rozwiązaniami pochodzi dopiero z początku lat osiemdziesiątych (K. Chojnacka, *Międzyarchiwalny katalog materiałów sfragistycznych*, Archeion, t. LXXIII, 1982, s. 101-111). Do problematyki archiwalnego opracowania pieczęci powrócono dopiero w kontekście dyskusji nad projektem standardu opisu archiwaliów FOPAR. W 1994 r. wrocławscy archiwiści zaprezentowali projekt opisu pieczęci przywieszonych do dokumentów pergaminowych (D. Bednarek, D. Sokołowska, D. Żygadło, *Problem opisu pieczęci (w formacie FOPAR na podstawie kart inwentarzowych pieczęci A i B)*, *Komputeryzacja Archiwów*, tom 1, *Problemy opracowania archiwaliów staropolskich w skomputeryzowanych systemach informacyjnych*, Toruń 1994, s. 29 i nn). Stanowił on przeniesienie na grunt archiwalny idei opisu pieczęci opracowanej pięć lat wcześniej dla potrzeb konserwatorskich

(D. Bednarek, E. Jabłońska, J. Kokosza, D. Żygadło, *Pieczenie przy dokumentach pergaminowych - stan zachowania i potrzeby konserwatorskie*, [w:] *Naukowe podstawy ochrony i konserwacji dzieł sztuki oraz zabytków kultury materialnej*, pod red. A. Strzelczyk, S. Skibińskiego, Toruń 1993, s. 322-326). Konstrukcja i format opisu pieczęci, wówczas zaproponowany, stanowił podstawę dla stworzenia w 2002 r. bazy danych *SIGILLUM*, która była testowana przez archiwa państwowe. Niezależnie od projektu *SIGILLUM* w 2006 r. Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych ogłosiła projekt wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowywania materiałów sfragistycznych, który był nieco zaktualizowaną wersją wytycznych z 1961r.

Prace nad polskim formatem opisu materiałów archiwalnych zbiegły się w czasie z publikacją międzynarodowych standardów opisu archiwalnego (ISAD (G), ISAAR (CPF), ISDIAH, ISDF). Z punktu widzenia metodyki opisu materiałów sfragistycznych przechowywanych w archiwach, szczególne znaczenie mają normy ISAD (G), ISAAR (CPF) oraz ISDF. Te dwie ostatnie umożliwiają precyzyjny opis dysponenta pieczęci. Jednak najistotniejszy jest standard ISAD (G), który stanowi podstawę dla opisu zespołów archiwalnych i ich elementów, wprowadzając zasady opisu wielopoziomowego (*multilevel description*). Wkrótce też Sekcja Sfragistyczna Międzynarodowej Rady Archiwów podjęła prace nad adaptacją standardu ISAD (G) do opisu pieczęci. Niezależnie od tego ISAD (G) został adaptowany na potrzeby opisu materiałów sfragistycznych przez niektóre archiwistyki narodowe. Jako pierwsi dokonali tego w 2005 r. archiwiści francuscy, przyjmując zgodne z tym standardem, oraz ISAAR-em zasady opisu pieczęci. Nieco później międzynarodowe standardy zastosowały archiwa włoskie, projektując moduł systemu informacji archiwalnej przeznaczony do inwentaryzacji materiałów sfragistycznych.

Na przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe składa się cykl publikacji, wpisujący się w owe międzynarodowe prace związane ze stworzeniem zasad archiwalnego opisu pieczęci. Celem prowadzonych przeze mnie badań było określenie miejsca zajmowanego przez pieczęć w strukturze zasobu archiwalnego, a także skonstruowanie uniwersalnego formularza opisu tych specyficznych materiałów, pozwalającego na prowadzenie inwentaryzacji niezależnie od czasu powstania oraz formy zachowania (odcisk-typariuszkopia) zabytku. Będące ich wynikiem opracowania, leżące na pograniczu sfragistyki i archiwistyki, mają charakter źródłowy i teoretyczny.

W 2006 r. opublikowałem pierwszy artykuł dotyczący problematyki pieczęci w zasobach archiwalnych (*W stronę SIGILLUM. Problemy archiwalnego opisu pieczęci*, *Archiwista Polski*, 4 (44), 2006). Był on przede wszystkim próbą oceny opublikowanego w tym samym czasie projektu wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w archiwach państwowych. Jako punkt odniesienia dla proponowanych tam rozwiązań przyjąłem zasady opracowywania pieczęci w różnych archiwistykach narodowych (Niemcy, Czechy, Francja, Wielka Brytania). Oprócz oceny dotychczasowych polskich osiągnięć w tym zakresie (wskazówki metodyczne z 1961 r., projekt bazy danych *SIGILLUM*, projekt wskazówek metodycznych z 2006 r.) dokonałem analizy formularza opisu pieczęci wykorzystywanego przez dostępne on-line katalogi zbiorów sfragistycznych. Wskazałem na podobieństwa i różnice między nimi, starając się ustalić przyczyny tego stanu rzeczy. Pozwoliło to na wyciągnięcie wniosków, które wykorzystałem proponując poprawki do wspomnianego projektu wskazówek. Z badań tych wynikały też dalsze wnioski natury metodycznej. Po pierwsze, że projektowanie nowoczesnych zasad archiwalnego opisu pieczęci musi być poprzedzone szerszą analizą archiwalnej metodyki opracowywania materiałów sfragistycznych stosowanej w różnych krajach. Analizie zagranicznej i uporządkowaniu polskiej terminologii, refleksją nad miejscem pieczęci w strukturze zasobu archiwalnego i systemem informacyjnym samych pieczęci, co z kolei wiązało się

koniecznością przebadania materiału źródłowego, zróżnicowanego tak ze względu na dysponentów, jak i chronologicznie.

Jako punkt wyjścia do dalszych badań przyjąłem międzynarodową normę opisu pieczęci opublikowaną w ostatecznej wersji w Międzynarodowym Słowniku Sfragistycznym (*Vocabulaire international de la sigillographie*, Roma 1990). Mimo, iż w pracach nad tym wydawnictwem uczestniczył przedstawiciel Polski (prof. dr hab. Stefan Krzysztof Kuczyński), to jego recepcja w polskim środowisku archiwistów była nikła. Dlatego też, w 2007 r., uznałem za celowe przygotowanie tłumaczenia opublikowanego tam formularza opisu pieczęci. Przekład ten, wraz ze wstępem prezentującym historię prac nad tym rozwiązaniem oraz zasady wypełniania poszczególnych pól, opracowałem we współpracy z Adamem Banieckim, a został on opublikowany w wersji elektronicznej na stronach Naukowego Portalu Archiwalnego ArchNet (*Międzynarodowa Karta Opisu Sfragistycznego*, http://adacta.archiwa.net/file/sceaux/m_karta.pdf [dostęp 23.05.2013]; *Wstęp do Karty Opisu Sfragistycznego*, http://adacta.archiwa.net/file/sceaux/m_karta_op03.pdf [dostęp: 23.05.2013]). Ponieważ w tym czasie nie istniały krajowe propozycje jednolitych zasad transkrypcji inskrypcji napięczętnych, a więc istotnego elementu opisu pieczęci, już samodzielnie dokonałem przekładu zasad proponowanych przez wspomniany słownik, uzupełniając je o przykłady zaczerpnięte z polskich zbiorów, komentarz, oraz ilustracje wyjaśniające opisane w tekście przypadki. Zasady te opublikowałem w 2007 r. również w wersji elektronicznej, na stronach Naukowego Portalu Archiwalnego ArchNet (*Zasady transkrypcji inskrypcji napięczętnych*, <http://adacta.archiwa.net/file/sceaux/transceaux.pdf> [dostęp: 23.05.2013]). Prace związane z analizą formularzy opisu pieczęci, stosowanych tak w Polsce, jak i poza jej granicami, zaowocowały publikacją kolejnych kilku artykułów oraz referatami wygłaszanymi na konferencjach naukowych. **W opublikowanych** w 2012r. materiałach pokonferencyjnych III Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych (2011 r.) artykuł pt. *Standardy międzynarodowe w archiwalnym opisie materiałów sfragistycznych. Przykłady francuski i włoski*. Analizowałem w nim ewolucję opisów pieczęci w archiwach i kancelariach od średniowiecza do czasów nam współczesnych. Pokazałem, że dość szybko uległ on formalizacji, co stało w związku z formalizacją zespołu elementów informacyjnych umieszczanych na pieczęciach. Jednocześnie jego głębia była zróżnicowana w zależności od celu, któremu miał służyć. Szczególny nacisk położyłem na analizę opisów materiałów sfragistycznych stosowanych w archiwistykach francuskiej i włoskiej. A to ze względu, na fakt, że to one, jako pierwsze, zastosowały do opisu pieczęci opracowane przez Międzynarodową Radę Archiwów standardy opisu archiwalnego. Co ciekawe, w obu krajach prace poszły w tym zakresie swoimi drogami: archiwistyka francuska dostosowała opis pieczęci do norm międzynarodowych, włoska natomiast dostosowała międzynarodowe normy do opisu pieczęci. Tło dla tych rozważań stanowiły zasady opisu pieczęci w innych krajach europejskich (Niemczech, Czechach, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii, Portugalii, Białorusi). Zagadnienia kształtu opisu pieczęci w różnych krajach poruszyłem ponownie w referacie, przygotowanym przy współudziale Doroty Żygadło, wygłoszonym na VI Ogólnopolskim Zjeździe Archiwistów (*Projekt Wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w archiwach państwowych jako krajowa norma opisu pieczęci na tle rozwiązań francuskich i włoskich*). Jednak tym razem wspomniane rozwiązania włoskie i francuskie posłużyły jako tło do prezentacji opracowanego przez zespół naukowy Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych (w którym pełniłem obowiązki sekretarza) w 2011 r. polskiego projektu *Wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w archiwach państwowych*. Norma ta, konsekwentnie odwołując się do postulowanych przez ISAD (G) zasad opisu wielopoziomowego, dzieli opis pieczęci na trzy bloki: opisu dysponenta, opisu wzorca pieczęci (czyli cech wspólnych dla wszystkich odcisków pochodzących z jednego typariusza), oraz opisu poszczególnych odcisków, ograniczonych

jednak do ich cech indywidualnych. Rozwiązanie to nawiązuje do propozycji, która pojawiła się w Niemczech już w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia, a później było ono stosowane w bazie danych SIGILLUM. Praktyczne jego zastosowanie, w połączeniu z wykorzystaniem innych elementów międzynarodowych standardów opisu archiwalnego, stanowi o oryginalności polskiego projektu. Osobną, całościową analizę polskiego dorobku w zakresie metodyki opracowania materiałów sfragistycznych zaprezentowałem w czasie wystąpienia podczas I Międzynarodowego Seminarium Sfragistycznego w Kijowie, w listopadzie 2010 r. (*Problemy opisu materiałów sfragistycznych w polskich archiwach*, Сфрґістичний щорічник, Вип. I, 2011). Zwracałem tam szczególną uwagę na problemy, które związane były z zastosowaniem do opisu pieczęci międzynarodowych standardów opisu archiwalnego. W opublikowanym w tym samym roku artykule recenzyjnym poświęconym katalogowi pieczęci odciskanych przez papier ze zbiorów Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (*Uwagi krytyczne na marginesie pracy Władysława Fabijańskiego Pieczęcie papierowe z podkładem w zbiorze sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 2009, ss. 154, il. 47, Studia Źródłoznawcze, t. XLIX, 2011*), poza uwagami dotyczącymi tytułowej publikacji, zająłem się problematyką konstrukcji publikacji tego rodzaju pomocy informacyjnych. W oparciu o wcześniej wymienione badania różnych formularzy opisu pieczęci zaproponowałem ogólne zasady konstrukcji takiego formularza dla katalogu sfragistycznego, w dwóch odmianach: pełnej i uproszczonej, różniących się ilością pól opisu i jego głębokością. Tekst ten zawiera także propozycje regulacji dotyczących sposobu wypełniania poszczególnych elementów noty katalogowej.

Jak zauważył Zenon Piech, jednym z podstawowych problemów polskiej sfragistyki jest kwestia uporządkowania terminologii i klasyfikacji związanych z pieczęciami. Zagadnienie to dotyczy bezpośrednio dziedziny archiwalnego opisu pieczęci. Jak istotny to problem wskazywałem już we wspomnianym artykule „W stronę SIGILLUM”, na przykładzie ogłoszonego w 2006 r. projektu wskazówek metodycznych [zob. wyżej]. Tematyką klasyfikacji pieczęci zająłem się w referacie wygłoszonym na III Seminarium Sfragistycznym (*Systematyka polskich pieczęci królewskich. Wybrane zagadnienia*). Tekst wystąpienia został złożony do druku w materiałach pokonferencyjnych. Wybór pieczęci królewskich był w tym przypadku celowy, bowiem polskie pieczęcie monarsze, szczególnie nowożytne, ze względu na charakter monarchii, stanowią system o bardzo złożonej strukturze. W wystąpieniu tym, w oparciu o klasyfikacje tego typu zabytków stosowane w innych krajach, a także te, z którymi spotykamy się w polskiej literaturze, zaproponowałem nową, uniwersalną systematykę pieczęci królów polskich. Jest to klasyfikacja krzyżowa, oparta na dwóch zbiorach cech: merytorycznych i formalnych. Sądzę, że propozycja ta jest godna rozważenia przez badaczy tworzących klasyfikacje spuścizny sfragistycznej innych kategorii dysponentów. Z zasygnalizowanym wyżej obszarem działalności łączy się kolejna publikacja. Dążąc do uporządkowania terminologii służącej opisowi pieczęci, wspólnie z Adamem Banieckim, Dariuszem Bednarkiem, Dorotą Żygadło, Robertem Forysiakiem-Wójcińskim, Pawłem Gutem oraz Jolantą Leśniewską opracowaliśmy podstawy dla polskiego słownika sfragistycznego (*Materiały do polskiego słownika sfragistycznego*, Archiwista Polski, nr 3 (59), 2010). W intencji autorów *Materiały* mają służyć jako pomoc archiwistom, zajmującym się opracowaniem materiałów sfragistycznych. Zawierają one definicje niemal 80 pojęć, a także propozycje różnych klasyfikacji tak samych pieczęci, jak ich elementów oraz dysponentów. Jest to pierwsza polska publikacja, próbująca zebrać w jednym miejscu definicje pojęć z różnych działów sfragistyki. Temu samemu mają służyć rozpoczęte w 2013r. pod egidą Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych prace nad przygotowaniem przekładu na język polski *Międzynarodowego Słownika Sfragistycznego (Vocabulaire international de la sigillographie*, Roma 1990). Działania te są prowadzone we współpracy z archiwistami i

sfragistykami z Czech, Słowacji, Białorusi, Litwy i Ukrainy. Projekt ten ma zaowocować publikacją zawierającą pełny przekład *Słownika* w językach czeskim, polskim i słowackim uzupełniony o tłumaczenia słownikowych terminów na języki białoruski, litewski oraz ukraiński. Decyzją Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych zostałem powołany na kierownika zespołu pracującego nad polską częścią tej publikacji, w wchodzą także wspomniane wyżej zestawienia terminów w językach białoruskim, litewskim i ukraińskim.

Przyjęte na początku badań założenie, że stworzony w ich wyniku model opisu materiałów sfragistycznych ma znaleźć zastosowanie dla różnych rodzajów pieczęci, niezależnie od ich dysponenta i czasu powstania, zaowocowało publikacjami poświęconymi różnorodnym zabytkom tego typu. Znaczna ich część luźno wiąże się z przedstawionym do oceny osiągnięciem, stąd nie będę poświęcał im więcej miejsca. Z tego zbioru publikacji chciałbym wskazać jedynie te, które bezpośrednio rzutują na wyniki badań nad pieczęciami, jako obiektami archiwalnymi. W dwóch referatach (pierwszy złożony do druku w materiałach pokonferencyjnych: *Pieczęcie na ziemiach polskich pod zaborem pruskim. Zarys problematyki*, I seminarium sfragistyczne, Kraków 2006; drugi pod tytułem *Kilka uwag o pieczęciach w XIX wieku, na przykładzie zaboru pruskiego*, został opublikowany w tomie *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, pod red. A. Jaworskiej, R. Jopa, Warszawa 2013), analizując pieczęcie wchodzące w skład różnych systemów sfragistycznych XIX wiecznych dysponentów, wskazywałem, że dla okresu tego należy przededefiniować rozumienie pieczęci. Wynika to z faktu, że pojawiły się wówczas powielane za pomocą typariuszy sformalizowane elementy formularzy pism, które faktycznie nie pełniły funkcji właściwych dla pieczęci, a jednocześnie używano np. zaklejek, nie powielanych za pomocą typariusza, ale faktycznie mogących pełnić funkcje pieczęci. W związku z tym zaproponowałem nową, opartą o właściwości funkcjonalne, definicję pieczęci. Propozycja ta pozwoliła na wyłączenie ze zbioru pieczęci obiektów, których główną funkcją było usprawnienie pracy kancelaryjnej. Jednak zagadnienia ich funkcjonowania są na razie zbyt słabo rozpoznane, by proponować konkretne rozwiązania w zakresie ich archiwalnego opracowania. Podkreślić chciałbym, że teksty te stanowią pierwsze polskie próby syntezy wiedzy na temat dziewiętnastowiecznych pieczęci. Z kolei w artykule *Pieczęcie królów pruskich* (*Archiwista Polski*, 2 (50) 2008) zająłem się kwestią funkcjonowania pieczęci w rozbudowanych systemach sfragistycznych, charakterystycznych dla XIX i XX w. Rozpoznanie tego problemu było istotne z archiwalnego punktu widzenia, bowiem jak sądzę, podstawą systematyzacji zbiorów pieczęci powinna być właśnie struktura konkretnego systemu sfragistycznego. W artykule tym zaproponowałem również wprowadzenie do archiwistyki pojęcia „zasobu sfragistycznego”, przez który rozumiem cały zbiór pieczęci i ich trójwymiarowych kopii przechowywanych w archiwum (archiwach). Termin ten znajduje analogię w pojęciu „zasobu dyplomatycznego” wprowadzonym do języka archiwistyki już przez Józefa Płochę. Systemy sfragistyczne innych kategorii dysponentów charakteryzowałem w kolejnych opracowaniach (pieczęcie książęce: *Pieczęcie Piastów kujawskich*, Polskie Towarzystwo Historyczne oddział w Inowrocławiu, Inowrocław 2011; pieczęcie królewskie: *Nowożytna pieczęcie królów polskich*, Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu 2003; *Pieczęcie królów polskich epoki nowożytnej*, *Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej*, pod red. Z. Piecha, J. Pakulskiego, J. Wroniszewskiego, Wydawnictwo DiG, 2006; pieczęcie urzędnicze: *Pieczęcie starostów bydgoskich*, *Kronika Bydgoska*, t. 28, 2006; *O pieczęciach starosty generalnego Wielkopolski Adam Sędziwoja Czarnkowskiego*, *Archiwa. Kancelarie Zbiory*, nr 2 (4), 2012; pieczęcie ziemskie: *Dwie nieznane inowrocławskie pieczęcie ziemskie*, *Archiwista Polski*, nr 3 (63), 2011; pieczęcie miejskie: *Pieczęcie miasta Wałcza*, *Zeszyty wałeckie*, nr 1, 2005; *Dwie zapomniane pieczęcie Bydgoszczy*, *Materiały do Dziejów Kultury i Sztuki Bydgoszczy i*

Regionu, z. 13, 2008; *Sfragistyka miast Obwodu Nadnoteckiego (Netze Distrikt) w latach 1772-1806*, Ziemia Kujawska, t. 22, 2009; *Symbole wieleńskiej społeczności, Kasztelania wieleńska. Studia z dziejów Wielenia i ziemi wieleńskiej*, Libro, 2010; pieczęcie kościelne: *Pieczęcie oficjalatu włocławskiego*, Archiwista Polski, nr 2 (46), 2007; *Pieczęcie klasztorów bydgoskich w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Kronika Bydgoska, t. XXIX, 2007; i inne). W kolejnym cyklu publikacji, należących do tego zbioru, zająłem się analizą elementów informacyjnych pieczęci. Artykuł poświęcony pieczęciom starostów bydgoskich (*Pieczęcie starostów bydgoskich*, Kronika Bydgoska, t. 28, 2006), prócz prezentacji pozostałej po nich spuścizny sfragistycznej dokonanej na tle innych pieczęci tej kategorii dysponentów, oraz rozważań na temat klasyfikacji tych zabytków, zawiera analizę relacji formalnych łączących ikono- i logosferę pieczęci. Prowadzi ona do wniosku o przewadze informacji kodowanych za pomocą obrazów, nad pisanymi. Właśnie analizie wyobrażeń napieczętnych (a więc podsystemu systemu informacyjnego pieczęci) został poświęcony artykuł *System heraldyczny na pieczęciach królów polskich (XIV-XVIII w.). Propozycje badawcze* (w tomie: *Pieczęcie herbowe herby na pieczęciach. II Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, pod red. W. Drelicharza, Z. Piecha, Warszawa 2011). Prezentuję w nim systemową analizę zbioru herbów, spotykanych na polskich pieczęciach królewskich. Ich wyobrażenia zawierają bowiem najbardziej rozbudowane zbiory herbów, spośród tych, które spotykamy w polskiej sfragistyce. W artykule tym zidentyfikowałem elementy składające się na system heraldyczny w sfragistyce polskich monarchów, określiłem relacje je łączące, a także wskazałem funkcje, które miał pełnić. W efekcie tych rozważań, powstał model systemu heraldycznego, mogący służyć jako punkt odniesienia dla dalszych badań. Przemiany podstawowego elementu systemu heraldycznego – herbu- analizowałem w artykule *Herb ziemi kijowskiej na pieczęciach władców Rzeczypospolitej* (Сфргістичний щорічник, Вип. II, 2012, s. 82-98). Przykład herbu ziemi kijowskiej jest o tyle interesujący, że znak ten, w wyniku przemian formy (od postaci archanioła Michała z mieczem do wyobrażenia postaci trzymającej w jednym ręku gałązkę palmową w drugiej zaś miecz), z punktu widzenia heraldyki ziemskiej stał się znakiem „pustym”, nie związanym z żadnym terytorium. Niemniej kształt, który ostatecznie przyjął, był nośnikiem innych treści, atrakcyjnych z punktu widzenia monarchy. To zaś zapewniło mu miejsce na pieczęciach Wielkich Litewskich, aż do upadku pierwszej Rzeczypospolitej. Po raz kolejny zagadnieniami systemu informacyjnego pieczęci zająłem się w artykule poświęconym pieczęciom starosty generalnego Wielkopolski Adama Sędziwoja Czarnkowskiego (*O pieczęciach starosty generalnego Wielkopolski Adam Sędziwoja Czarnkowskiego*, Archiwa. Kancelarie Zbiory, nr 2 (4), 2012). Inaczej, niż w tekście poświęconym starostom bydgoskim, gdzie badałem zbiór pieczęci starościńskich w przekroju „pionowym” (pieczęcie różnych osób piastujących ten sam urząd), tu analizowałem system sfragistyczny w przekroju „poziomym” (pieczęcie jednej osoby piastującej różne urzędy). Podjąłem tam próbę rekonstrukcji systemu sfragistycznego magnata, na tle zespołów pieczęci używanych przez innych jego krewnych. System ów został następnie zbadany tak pod względem formalnym, jak i funkcjonalnym, czego efektem były propozycje klasyfikacji tworzących go pieczęci. Osobna jego część poświęcona została zapisowi informacji na pieczęciach Adama Sędziwoja. Zaproponowałem w niej definicję pojęcia „system informacyjny pieczęci”, a następnie wskazałem i przeanalizowałem elementy składające się na taki system w przypadku pieczęci Czarnkowskiego. Chciałbym tu zaznaczyć, że badania te wykazały, iż tak legenda jak i wyobrażenie napieczętno, mogły pełnić funkcje nośnika pamięci historycznej. Spostrzeżenie to otwiera nowe możliwości interpretacji innych pieczęci herbowych. Podsumowaniem badań w tym zakresie jest publikacja *Pieczęć jako system informacyjny. Przykład polskich pieczęci królewskich* (Сфргістичний щорічник, Вип. III, 2012, 2012, s. 173-189). Wychodząc od spostrzeżenia, iż pieczęć należy do kategorii powtarzalnych źródeł historycznych, podzieliłem elementy

znaczące pieczęci na dwa zbiory: właściwe dla wszystkich odcisków pochodzących z jednego typariusza, oraz cechy indywidualne, właściwe dla konkretnego odcisku. Dalej wskazałem części składowe systemu informacyjnego pieczęci królewskich, osobno analizując pod tym kątem wyobrażenia i inskrypcje napieczętnie, a także cechy formalne pieczęci. Z analizy tej wynika, że kształt systemu informacyjnego pieczęci w dużej mierze zależny był od funkcji, która miał pełnić, a więc miejsca zajmowanego przez będącą jego nośnikiem pieczęć w systemie sfragistycznym dysponenta.

Innego kręgu zagadnień dotyka artykuł *Pieczęcie w zbiorach bydgoskich. Archiwum Państwowe, Biblioteka wojewódzka i miejska, Muzeum okręgowe (Zbiory pieczęci w Polsce*, pod red. Z. Piecha, W. Strzyżewskiego, Wydawnictwo DiG, 2009). Oprócz prezentacji zbiorów pieczęci, zgromadzonych przez wymienione w tytule instytucje, w oparciu o przykład Bydgoszczy, starałem się zdefiniować czynniki, mające wpływ na kształt tych zbiorów. Zwróciłem też uwagę, na ich analogię do czynników archiwotwórczych. Analiza struktury zbiorów sfragistycznych bydgoskiego archiwum doprowadziła do wniosku, że pojęcie archiwalnych zbiorów sfragistycznych będzie szersze od pojęcia zasobu sfragistycznego [zob. wyżej]. Bowiem do zbiorów takich, oprócz samych pieczęci czy ich kopii, zaliczyć można materiały ilustrujące stadia powstawania pieczęci, czy też dokumentujące ich funkcjonowanie. Ta grupa materiałów będzie składała się na drugi, oprócz zasobu sfragistycznego, element zbiorów sfragistycznych archiwów. Jednak relacje pomiędzy tymi dwoma elementami wymagają dalszych badań.

Te osobne wątki łączę w artykule *Pieczęć jako obiekt archiwalny*, opublikowanym w II tomie materiałów pokonferencyjnych Toruńskich Konfrontacji Archiwalnych (Toruńskie Konfrontacje Archiwalne, t. II, pod red. W. Chorążyczewskiego, A. Rosy, 2011). Wyjaśniłem w nim powody, dla których archiwistyka powinna odwoływać się do zmodyfikowanej, funkcjonalnej, definicji pieczęci, którą zaproponowałem wcześniej. Pogłębiłem też refleksję nad parasigillami, wskazując na konsekwencje, jakie będzie miało wyodrębnienie takich materiałów dla zagadnień selekcji archiwalnej. W kontekście systemu informacyjnego pieczęci zwróciłem uwagę na relacje łączące go z elementami formularza dokumentu, przy którym znajduje się odcisk pieczęci. Rozpoznanie znaczących elementów pieczęci i określenie łączących je relacji stanowić powinno podstawę do stworzenia odpowiednich metod archiwalnego opisu owych obiektów. Zaproponowałem, by wykorzystać w nim fakt powtarzalności pieczęci. Pozwala to na rozłożenie opisu pieczęci na dwa poziomy, podobnie jak zrobiono to już w bazie danych SIGILLUM. Pierwszy z nich, opis „wzorca pieczęci”, byłby wówczas wspólny dla wszystkich odcisków pochodzących z jednego typariusza. Jak się wydaje, w skali archiwum mógłby on być wypełniony jednokrotnie, przy czym byłby to opis „idealny” pieczęci, stworzony i uzupełniany w oparciu o kolejne zachowane odciski. Na drugi poziom natomiast, składałyby się opisy poszczególnych odcisków. Można go ograniczyć do informacji umiejscawiających konkretny odcisk w zasobie archiwum, opisu konserwatorskiego oraz ewentualnie towarzyszących mu innych odciskach (np. *contrasigillum*). Taki system opisu przyniesie jak sądzę wymierne korzyści, a to przez poprawę ergonomii i w konsekwencji przyspieszenie inwentaryzacji pieczęci. Dalej przedstawiłem problemy związane z umiejscowieniem pieczęci w strukturze zasobu archiwalnego. Zwróciłem uwagę na fakt, że tak jak typariusze pieczęci można powiązać z konkretnymi zespołami archiwaliów, tak odciski pieczęci nie wykazują cech zespołowości. Natomiast miejsce, zajmowane przez pieczęć w strukturze zasobu archiwalnego będzie zależne od formy, a której się zachowała. Może bowiem stanowić jednostkę archiwalną, dokument [w sensie informacyjnym, według terminologii Bohdana Ryszewskiego], ale też element tej struktury znajdujący się poniżej poziomu dokumentu. Będzie się to zmieniało w zależności od formy, w jakiej pieczęć się zachowała. Na potrzeby badań sfragistyczno-archiwalnych wprowadziłem pojęcie „mikrostruktur archiwalnych” i zwróciłem uwagę na

potrzebę badań nad nimi również w kontekście innych materiałów archiwalnych. Powróciłem wreszcie do pojęcia zasobu sfragistycznego archiwum, charakteryzując jego konstrukcję tak w kontekście odcisków pieczęci, jak i typariuszy. Podkreślałem przy tym związki łączące wewnętrzne struktury archiwalnego zasobu sfragistycznego z systemami sfragistycznymi.

Równocześnie z opisanymi wyżej badaniami, prowadziłem prace nad katalogowaniem zbiorów, testując różne rozwiązania w zakresie opisu materiałów sfragistycznych. Pierwszą publikacją tego typu jest aneks do artykułu poświęconego pieczęciom parafialnym, zawierający uproszczone opisy 26 pieczęci (*W połowie drogi do herbu. Ze studiów nad pieczęciami gmin wyznaniowych na przełomie XVIII i XIX w., Polska Heraldyka Kościelna. Stan i perspektywy badań*, pod red. K. Skupieńskiego, A. Weissa, Lublin 2000). Dalsze doświadczenia w tym zakresie gromadziłem analizując katalogi zbiorów sfragistycznych wydawane tak w kraju, jak i za granicą oraz tworząc kolejne katalogi zbiorów sfragistycznych zróżnicowane pod względem głębi opisu (*Inwentarz luźnych odcisków pieczęci ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej PAN*, 2004, Pomoc ewidencyjno-informacyjna w Bibliotece Kórnickiej PAN [opisy niemal 190 obiektów]; *Spis zbioru tłoków pieczętnych Archiwum Państwowego w Bydgoszczy XVIII w.-1945*, 2006 [opisy 130 obiektów]). Ogłoszone drukiem katalogi pieczęci starostów bydgoskich w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy (*Pieczęcie starostów bydgoskich w zasobie APB*, Kronika Bydgoska, t. 28, 2006) oraz pieczęci Piastów kujawskich w zasobie tego samego archiwum (*Pieczęcie Piastów kujawskich*, Polskie Towarzystwo Historyczne, oddział w Inowrocławiu, 2011) stanowią świadectwo poszukiwań w zakresie uproszczonej formy sfragistycznej pomocy informacyjnej. W przywołanych wyżej dwu tekstach skupiałem się na konstrukcji opisu obejmującego cechy wspólne dla wszystkich odcisków pochodzących z jednego typariusza, opis cech indywidualnych ograniczając do podania sygnatury archiwalnej. Jak sądzę taki typ noty katalogowej może znaleźć zastosowanie w zestawieniach mających zilustrować szersze rozważania odnoszące się do treści określonej grupy pieczęci. Prace nad pełnym opisem katalogowym pieczęci rozpocząłem w 2006 r. przy okazji inwentaryzacji części zasobu sfragistycznego Archiwum Państwowego w Bydgoszczy. W ich efekcie powstał katalog, zbierający informacje o ponad 550 odciskach pieczęci. Został on opublikowany w ubiegłym roku (*Katalog pieczęci przy dokumentach samoistnych w zasobie Archiwum Państwowego w Bydgoszczy*, Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2012, ss. 543) i jest pierwszym polskim archiwalnym katalogiem pieczęci, kompleksowo obejmującym wszystkie zabytki wchodzące w skład określonego zbioru. Warto podkreślić, że katalog pozwala na prześledzenie przemian, jakie przechodziły polskie pieczęcie na przestrzeni połowy tysiąclecia – od początków XIII w. aż do początków stulecia XIX. W takich ramach chronologicznych zamyka się bowiem opisany w nim zbiór zabytków. We wstępie do tej publikacji scharakteryzowałem zasób sfragistyczny bydgoskiego Archiwum i czynniki, które go ukształtowały, później szczegółowo omówiłem strukturę tej jego części, która poddana została katalogowaniu, by następnie scharakteryzować pieczęcie należące do poszczególnych grup dysponentów (w oparciu o materiał bydgoski). Dalej powróciłem do problemów archiwalnego opisu pieczęci. Omówiłem kształt, jaki moim zdaniem powinien posiadać archiwalny katalog materiałów sfragistycznych, a także wskazałem na czynniki o tym decydujące. Ponieważ jednorazowa inwentaryzacja całego zasobu sfragistycznego archiwum wydaje się trudna do realizacji, omówiłem zagadnienia związane z wyborem planowanej do katalogowania części archiwalnych zbiorów pieczęci. Katalog materiałów powinien być opatrzony wstępem. Jako wzór, do którego powinniśmy dążyć, wskazałem wstępy poprzedzające francuskie katalogi pieczęci. Elementy, z których powinien taki wstęp się składać definiuje Międzynarodowy Słownik Sfragistyczny, oparty właśnie o francuską tradycję sfragistyczną. Postulowałem jednak połączenie opublikowanych w Słowniku propozycji z formularzem wstępu do inwentarza archiwalnego, proponowanym przez Kazimierza Konarskiego. Niemniej zdaję sobie sprawę, że sfragistyka francuska i

polska znajdują się na różnych etapach rozwoju. Dla sfragistyki w Polsce jak na razie wyzwaniem jest rozpoznanie przechowywanych w archiwach zbiorów pieczęci. Stąd też uważam, że zastosowany przeze mnie model wstępu, kładący nacisk właśnie na charakterystykę zbiorów, w mniejszym stopniu na cechy formalne, heraldyczne czy stylowe pieczęci, może stać się tymczasowo punktem odniesienia dla innych publikacji tego typu. Opisywane w katalogu pieczęcie zostały podzielone według kryterium rzeczowego na sześć działów: królewskie, książęce, instytucji świeckich, instytucji kościelnych, miast i instytucji miejskich oraz pieczęcie osobiste. Uzasadnienia wydzielenia poszczególnych grup zostały przedstawione we wstępie, przy omówieniu ich zawartości. Podziały te mogą być wielostopniowe: według kategorii właścicieli pieczęci należących do danej grupy, według poszczególnych właścicieli i według miejsca zajmowanego przez pieczęć w systemie sfragistycznym dysponenta (np. pieczęcie osobiste, pieczęcie duchowieństwa, arcybiskupi gnieźnieńscy, arcybiskupi w porządku chronologicznym, i dalej ich pieczęcie większe, mniejsze lub sygnetowe, np. Jan Łaski, pieczęć większa, Jan Łaski pieczęć sygnetowa). W ramach podgrup odciski ułożono chronologicznie. Wyjątkiem jest podgrupa pieczęci rycerskich i szlacheckich, wewnątrz której zastosowano układ alfabetyczny. Ten wyjątek wynikał z faktu, że gros zabytków należących do owego zbioru zachowała się w jednym egzemplarzu, zaś układ alfabetyczny, według osoby dysponenta, jest najczytelniejszy dla użytkownika. Podstawą do konstrukcji noty katalogowej stał się formularz bazy danych SIGILLUM, poddany jednak modyfikacjom. Zawiera on bowiem postulowane wyżej rozwiązanie wydzielenia opisu cech wspólnych dla wszystkich odcisków pocisków pochodzących z jednego typariusza, oraz osobnego opisanie cech właściwych dla konkretnego odcisku. Stąd też na opis jednostki katalogowej składają się dwie części: opis wzorca pieczęci (tłoka) oraz opis (opisy) poszczególnych, odpowiadających mu odcisków. Opis wzorca pieczęci tworzą: numer bieżący, dane właściciela, chronologia występowania odcisków z danego tłoka w inwentaryzowanym materiale, wymiary pieczęci (w milimetrach), jej kształt, „zakres pieczęci”, czyli klasyfikacja ze względu na wizerunek, wskazanie grupy dysponentów, do której należał właściciel pieczęci, wreszcie charakterystyka paleograficzna pieczęci (pola, alfabet i pismo). Dalej znajduje się odczyt legendy i opis wyobrażenia. Są one wspólne dla wszystkich inwentaryzowanych odcisków pochodzących z jednego typariusza, które też stanowiły podstawę do ich konstrukcji. Opis pieczęci i odczyt legendy stanowi zatem syntezę charakterystyk kilku egzemplarzy, zazwyczaj zachowanych w różnym stanie. Wykorzystanie różnych odcisków powiązanych z jednym typariuszem pozwoliło na konstruowanie możliwie pełnych opisów wzorca pieczęci. Kolejne pole, występujące fakultatywnie, zawiera uwagi co do identyfikacji lub autentyczności odcisku. Następnie zestawiałem literaturę dotyczącą pieczęci. Przy wypełnianiu poszczególnych pól (zwłaszcza opisie legendy), stosowałem rozwiązania proponowane przez Międzynarodowy Słownik Sfragistyczny. Na opis odcisku składają się pola: numer porządkowy odcisku (w ramach tłoka); sygnatura dokumentu, z którym związana jest pieczęć; informacje o materiale odcisku (jego rodzaj, barwa) i materiale związanego z nim dokumentu; dane o czytelności legendy i wyobrażenia; środkach mających odcisk zabezpieczać; rodzaju powiązania odcisku z dokumentem, wreszcie dane o ewentualnych ubytkach. Każdemu opisowi towarzyszy fotografia najlepiej zachowanego egzemplarza pieczęci.

Kontynuując badania nad kształtem archiwalnego opisu pieczęci wraz z dr Piotrem Pokorą (UAM), przygotowujemy formularz dla katalogów typariuszy przechowywanych w archiwach. Podstawę dla tych prac stanowi zbiór tłoków pieczęci z Archiwum Państwowego w Poznaniu. Po zakończeniu prac teoretycznych planujemy publikację katalogu tego zbioru. Ponadto wraz z grupą studentów ze Studenckiego Koła Naukowego Archiwistów przy UMK, pracujemy nad spisami pieczęci publikowanych w polskim internecie. Formularz opisu materiałów tego typu siłą rzeczy musi różnić się od tradycyjnych metod stosowanych przy

opisie archiwaliów. Na dzień dzisiejszy spisy obejmują około 1000 obiektów. Prace nad nimi są na ukończeniu.

Wyniki prowadzonych przeze mnie badań, wskazanych jako podstawa publikacji stanowiących osiągnięcie naukowe, zostały już częściowo wykorzystane przez pracujący latach 2008-2010 *Zespół Naukowy do spraw przygotowania wskazówek metodycznych do opracowania materiałów sfragistycznych w zasobie Archiwów Państwowych*, którego byłem sekretarzem. Opracowany przezeń projekt normy archiwalnego opisu pieczęci jest dostępny on-line: http://atom.ap.wroc.pl/uploads/r/naukowy-portal-archiwalny/2/4/24091/1_5_Wskazowki_wBeta.pdf. Sądzę, że moje ustalenia będą przydatne również przy konstruowaniu modułu służącego opisowi pieczęci w elektronicznych systemach informacji archiwalnej (ZoSIA, ICA AToM), wdrażanych obecnie przez Archiwa Państwowe. Mogą także zostać wykorzystane w trakcie prac nad instrukcją wydawniczą dla materiałów sfragistycznych.

5. Omówienie pozostałych osiągnięć naukowo - badawczych (artystycznych).

- **Pieczęcie władców Polski:** Podstawowymi celami prowadzonych przeze mnie badań dotyczących tej tematyki są: z jednej strony określenie kształtu monarszego systemu sfragistycznego, z drugiej zaś analiza roli politycznej, społecznej i kulturalnej, jaką pełniły pieczęcie władców Polski. Oprócz zdefiniowania poszczególnych elementów wchodzących w skład owego systemu sfragistycznego badam genezę i funkcje poszczególnych typów pieczęci używanych przez polskich królów. Badania te powinny doprowadzić do uporządkowania terminologii używanej do opisu pieczęci monarszych, która w literaturze stosowana jest niekonsekwentnie. Kolejną grupą tematów, którymi zajmuję się w ramach badań nad sfragistyką władców, jest rola tychże pieczęci w systemie komunikacji społecznej. Pieczęć, oprócz tego, że była jednym z narzędzi kancelaryjnych, stanowiła również insygnium kanclerskie. Stąd następną grupą podejmowanych przeze mnie zagadnień wiążąca się z funkcjonowaniem pieczęci w ceremoniale dworskim: koronacjach, pogrzebach monarszych czy nominacjach na urząd kanclerski. Staram się wreszcie określić relacje łączące pieczęcie rodzin królewskich (królowych, królewiczów i królewien) z pieczęciami monarszymi.

Badaniami swymi objąłem tak średniowieczne jak i nowożytnie pieczęcie władców Polski. Powstałe w ich wyniku publikacje są wielowątkowe i odnoszą się często do zagadnień wskazanych wyżej jako osiągnięcie naukowe przedstawione do oceny. Ale oprócz tego posiadają osobną wartość dla zrozumienia funkcjonowania pieczęci monarszych. Sfragistyki książęcej okresu średniowiecza dotyczy wspomniana wyżej, w kontekście konstrukcji opisu katalogowego pieczęci, książka *Pieczęcie Piastów kujawskich* (Inowrocław 2011). Scharakteryzowałem w niej przemiany zespołu pieczęci używanych przez gałąź dynastii piastowskiej związaną z Kujawami. Dokonałem też rekonstrukcji książęcych systemów sfragistycznych, a także zająłem się kwestiami „technicznymi”, jak np. sposoby wiązania pieczęci z dokumentem. Osobny fragment zawarty w niej rozważań dotyczy genezy i przemian funkcji herbu Kujaw. Zagadnień książęcej sfragistyki dotyczą również artykuły na temat książęcych bulli. Jako pierwszy opublikowałem dwa, spośród pięciu znanych do dziś ich egzemplarzy (*Czwarta pieczęć. Nieznana bulla polskiego księcia*, *Inne Oblicza Historii*, 04/2006; *Pieczęć Bolesława księcia Polski*, *Inne Oblicza Historii*, 4/2009). Uczestniczyłem również czynnie w dyskusji dotyczącej ich chronologii oraz funkcji (2007, *Jeszcze o ołowianych pieczęciach książąt polskich*, *Inne Oblicza Historii*, nr 12/2007). Wyniki badań nad tym interesującym zespołem zabytków podsumowałem w obszernym studium, opublikowanym na łamach *Studiów Źródłoznawczych (Ołowiane pieczęcie książąt polskich z XII w., Studia Źródłoznawcze*, t. XLVII, 2010). Na publikację czeka artykuł poświęcony

początkom polskiej sfragistyki monarszej (*Pieczęcie pierwszych Piastów, czyli o tym, co było, być mogło albo nie istniało w ogóle*, Studia nad dawną Polską, t. 3, 2013).

Moje zainteresowania badawcze skupiają się jednak na sfragistyce królewskiej doby monarchii elekcyjnej. Opublikowałem dwa artykuły wprowadzające w specyfikę tej kategorii źródeł (*Nowożytne pieczęcie królów polskich*, Polska kancelaria królewska czasów nowożytnych. Między władzą a społeczeństwem, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, 2003; *Pieczęcie królów polskich epoki nowożytnej*, Pieczęcie w dawnej Rzeczypospolitej, pod red. Z. Piecha, J. Pakulskiego, J. Wroniszewskiego, Wydawnictwo DiG 2006), a także nakreśliłem program badań nad nimi (*Nowożytne pieczęcie królów polskich. Projekt formularza badawczego*, [w:] *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, Cz. 4, pod red. W. Chorążyczewskiego, W. Krawczuka, Wydawnictwo DiG, 2011). W osobnym artykule przeanalizowałem symbolikę władcy i państwa na pieczęciach Henryka Walezego i Stefana Batorego (*O symbolice władcy i państwa na pieczęciach pierwszych królów elekcyjnych (Henryka Walezego i Stefana Batorego)* [w:] *Dziedzictwo Andrzeja Frycza Modrzewskiego w myśli humanistycznej i politycznej*, pod red. J. Kukulskiego, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2004). W efekcie kwerend archiwalnych i w zbiorach sfragistycznych udało mi się odnaleźć kilkadziesiąt nieznanych pieczęci monarszych i rodzin królewskich, a także dwa niepublikowane dotąd typariusze monarsze. Dwa z tych odkryć udokumentowane zostały osobnymi publikacjami (*Pieczęć majestatyczna Augusta II w zbiorach kórnickich*, Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej, z. 26, 2003; *Nieznana pieczęć wielka litewska Augusta II*, Герольд Litherland, No 18, 2011). Kwerendy te pozwoliły również na dokonanie poprawek i korekt w opublikowanym przez Archiwum Główne Akt Dawnych katalogu pieczęci królewskich (Marcin Hlebionek, Piotr Pokora, *Refleksje o Pieczęciach królów i królowych Polski*, Studia Źródłoznawcze, t. L, 2012). Jak już wyżej wspomniałem, osobnym badaniom poddałem system informacyjny tychże pieczęci (*System heraldyczny na pieczęciach królów polskich (XIV-XVIIIw.). Propozycje badawcze*, [w:] *Pieczęcie herbowe herby na pieczęciach. II Krakowskie Kolokwium Heraldyczne*, pod red. W. Drelicharza, Z. Piecha, Warszawa 2011; *Pieczęć jako system informacyjny. Przykład polskich pieczęci królewskich*, Сфргістичний щорічник, Вип. III, 2012, *Herb ziemi kijowskiej na pieczęciach władców Rzeczypospolitej*, Сфргістичний щорічник, Вип. II, 2012). Pisałem również o autorskiej propozycji nowej systematyki pieczęci królewskich (*Systematyka pieczęci królów polskich. Wybrane problemy*, referat wygłoszony na III Seminarium Sfragistycznym, Kraków 5 grudnia 2008 r.). W kolejnym artykule podjąłem próbę określenia niektórych aspektów funkcjonowania pieczęci jako insygnium kanclerskiego („*Dziękowania za pieczęć*”. *Wokół polskiego ceremoniału dworskiego*, [w:] *Polska kancelaria królewska między władzą a społeczeństwem*, cz. 2, pod red. W. Chorążyczewskiego i W. Krawczuka, Warszawa 2006), a w wygłoszonym na III Międzynarodowej Konferencji Sfragistycznej w Kijowie referacie scharakteryzowałem pieczęcie polskich królewiczów (*Pieczęcie polskich królewiczów*, III Międzynarodowa Konferencja Sfragistyczna, Kijów 2012). Oprócz opisu kilkunastu nieznanych wcześniej pieczęci tej kategorii, w wystąpieniu omówiłem kwestie związane problematyką ich funkcjonowania. W związku z badaniami nad pieczęciami monarszymi, pozostaje również publikacja dwóch kujawskich pieczęci ziemskich (2011, *Dwie nieznane inowrocławskie pieczęcie ziemskie*, Archiwista Polski, Nr 3 (63), 2011). Geneza tego typu zabytków jest bowiem blisko związana z pieczęciami królewskimi.

- **Dzieje Wielkopolski** Prowadzone przeze mnie badania nad przeszłością Wielkopolski dotyczą dwóch grup zagadnień: dziejów tej dzielnicy w okresie rozbitcia dzielnicowego oraz dziejów regionu nadnoteckiego, szczególnie zachodniej jego części. Z pierwszą z nich związana była moja rozprawa doktorska, która stała się podstawą dla książki poświęconej

Wielkopolsce w połowie XIII wieku (*Bolesław Pobożny i Wielkopolska jego czasów*, Avalon 2010). Jednemu z konfliktów, w których uczestniczył ów władca, poświęciłem osobny artykuł (*Udział Wielkopolski w wydarzeniach 1271r., ze szczególnym uwzględnieniem „wyprawy na dobra milickie biskupa wrocławskiego” i jej uczestników*, Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, t. VI, 2004). Przedstawiłem w nim tło polityczne wydarzeń oraz podjąłem próbę identyfikacji rycerzy biorących udział a najeździe na posiadłości biskupie. Szczególnie bliskie są mi jednak badania nad przeszłością północnej części Wielkopolski. Rozpocząłem je jeszcze w czasach studenckich, publikując dwie samodzielne prace poświęcone przeszłości parafii w Trzciance (*Z dziejów parafii w Trzciance*, Trzcianka: Biblioteka Parafialna Parafii św. Jana Chrzyciela, 1995; *Źródła do dziejów parafii w Trzciance*, Trzcianka: Biblioteka Parafialna Parafii św. Jana Chrzyciela, 1996). Zainteresowania te rozwijałem przygotowując pod kierunkiem prof. Jana Pakulskiego pracę magisterską poświęconą rycerstwu pogranicza wielkopolsko-brandenburskiego w I połowie XIV w. Rycerstwu zamieszkującemu północne kresy Wielkopolski poświęciłem trzy artykuły, ilustrujące jego wkład w odzyskanie przez króla Kazimierza Wielkiego tych terytoriów (*Rokowania polsko-brandenburskie w I poł. XIV wieku*, [w:] *Książęta, Urzędnicy, Złoczyńcy*, Gdańskie Studia z Dziejów Średniowiecza, nr 6, pod. red. B. Śliwińskiego, Gdańsk 1999; *Polityka Kazimierza Wielkiego wobec rodów nowomarchijskich w okresie starań o odzyskanie zachodnich kresów Królestwa (1365-1368)*, [w:] *Spółczesność Polski średniowiecznej*, pod red. S. K. Kuczyńskiego, 9, 2001; *Kilka uwag o rycerstwie pogranicza wielkopolsko-brandenburskiego w I poł. XIV w.*, Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, t. V, 2003). Badania te stały się podstawą do opracowania herbarza napływowego rycerstwa i szlachty związanej z ziemią wałecką (*Obce rycerstwo w ziemi wałeckiej. Przewodnik genealogiczno-heraldyczny*, Wałcz 2002). Nieco później opublikowałem monografie poświęcone dziejom kasztelania czarnkowskiej (*Kasztelania czarnkowska*, **Czarnków**, 2006) i wieleńskiej (*Kasztelania wieleńska. Studia z dziejów Wielenia i ziemi wieleńskiej*, **Wieleń** 2010). Pierwsza z nich zawiera analizę zagadnienia terytorialności kasztelania czarnkowskiej oraz próbę określenia granic, omówienie dziejów politycznych tego terytorium w okresie funkcjonowania tej jednostki administracyjnej, charakterystykę dóbr znajdujących się na jej terytorium a wreszcie zestawienie biogramów kasztelanów czarnkowskich. Druga praca, będąca, jak wskazuje podtytuł, zbiorem studiów, oprócz opartej o podobny schemat prezentacji dziejów samej kasztelanii, zawiera artykuły poświęcone dziejom dóbr wieleńskich w okresie po zniesieniu kasztelanii (poszczególne rozdziały dotyczą przekształcenia kasztelanii w starostwo, a następnie procesu zmiany starostwa w dobra prywatne; rokowań prowadzonych w Wieleniu; dziejów ziem między Drawą, Gwdą a Notecią w czasie wojen z Zakonem Krzyżackim oraz sfragistyki Wielenia). Problem obsady godności kasztelana wieleńskiego przedstawiłem osobno w referacie wygłoszonym na konferencji *Rycerstwo-szlachta-ziemiaństwo Ziemi Nadnoteckiej*, zorganizowanej przez Muzeum Ziemi Czarnkowskiej w 2008 r. Ponadto zająłem się dziejami kasztelanii ujskiej jak i niektórymi aspektami dziejów Ujścia (*Kasztelania ujska; Przywilej lokacyjny Ujścia; Ujskie pieczęcie* prace ukazały się w tomie *Ujście poprzez wieki. Szkice z dziejów miasta*, Ujście, 2013). Moje badania nad przeszłością owego terytorium nie ograniczają się do średniowiecza. W 2002 r. wraz z Ludwikiem Bąkiem oraz Adamem Szwedą opublikowaliśmy powstałą w XVIII wieku historię wałeckiej parafii pióra księdza Jana Bocheńskiego (J. I. Bocheński, *Historia kościoła parafialnego w Wałczu*, opr. L. Bąk, M. Hlebionek, A. Szweda, Wałcz 2002). Zagadnienia początków regionalnej historiografii w północnej Wielkopolsce podjąłem jeszcze w dwóch referatach (*Zbiory historyczne ks. Jana Ignacego Bocheńskiego*, referat wygłoszony na Sympozjum 25-lecia Biblioteki Parafialnej w Trzciance, Trzcianka 2009 r.; *Tradycja i uczość. Lokalne dziejopisarstwo regionu czarnkowsko - trzcianieckiego w okresie staropolskim*, wykład wygłoszony na uroczystej sesji rady miejskiej Trzcianki z okazji rocznicy nadania miejscowości praw miejskich, Trzcianka

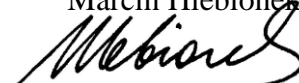
2006 r.). Opublikowany w tym czasie tom *Studia z dziejów Trzcianki i ziemi trzcianeckiej* (Urząd Miasta Trzcianki 2005 r.), zawiera z kolei artykuły poświęcone zagadnieniom osadniczym w dobrach należących do rodziny Czarnkowskich, zachowanym w miejscowości źródłem epigraficznym oraz dotyczącym jej materiałom sfragistycznym. Osobno opublikowałem odnaniezoną w zasobie bydgoskiego archiwum najbliższą oryginałowi kopię dokumentu nadającego Trzciance prawa miejskie, który dotąd znany był jedynie z tłumaczenia na język niemiecki (*Przywilej lokacyjny Trzcianki*, Urząd Miasta Trzcianki, 2006 r.) oraz tekst odnaniezonego przeze mnie oryginału tego przywileju (*Przywilej lokacyjny miasta Trzcianki w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie*, Szczeciński Informator Archiwalny, nr 21, 2012). Problematyki z pogranicza historii i etnografii dotyczyły dwa inne wystąpienia. Pierwsze z nich, wygłoszone na spotkaniu zorganizowanym przez Muzeum Ziemi Nadnoteckiej im. Wiktora Stachowiaka w Trzciance, dotyczyło działalności sił nadprzyrodzonych zanotowanej przez XVIII wiecznego proboszcza wieleńskiego, ks. Antoniego Rontza (*Duchy na wieleńskim zamku, czyli proboszcza Rontza zmagania ze Złym*, Trzcianka 2012 r.). Drugie natomiast opisywanych w kronice autorstwa tego duchownego praktyk magicznych (*Praktyki magiczne w kronice wieleńskiej księdza Rontza*, referat wygłoszony na konferencji *Historia szpachelką pisana. Odmieńcy na Guruszkach w Drawsku*, zorganizowanej przez Muzeum Ziemi Czarnkowskiej 2012 r.). Ostatnio wraz z Krystianem Chyrkowskim opublikowaliśmy fragmenty katastru fryderycjańskiego dotyczące struktury własności ziemskiej w powiecie waleckim (K. Chyrkowski, M. Hlebionek, *Wykaz posiadłości ziemskich z powiatu waleckiego w latach siedemdziesiątych XVIII wieku*, *Studia i Materiały do Dziejów Ziemi Waleckiej*, nr 4, 2013).

W 2011 r. w we współpracy z mieszkańcami miasta Trzcianki zrealizowałem projekt *Wirtualnego Muzeum Trzcianki*. W założeniu Wirtualne Muzeum ma przybliżyć mieszkańcom regionu wyniki nowszych badań naukowych, a także zaprezentować nieznanie wcześniej materiały źródłowe, zarówno pisane jak i ikonograficzne. Jednym z jego elementów jest słownik biograficzny, zawierający informacje o kilkudziesięciu wybitniejszych osobach związanych z miejscowością. W cyfrowej bibliotece umieszczone zostały między innymi materiały z konferencji *Pierwsze dni wolności na ziemi czarnkowsko-trzcianeckiej* (zorganizowanej przez Muzeum Ziemi Czarnkowskiej w 2005 r.), które przygotowałem do publikacji. Ponadto strona prezentuje zbiory miejscowych kolekcjonerów. Jestem autorem koncepcji muzeum, a także znacznej części znajdujących się na jego stronach tekstów. Strona internetowa została uruchomiona w połowie października 2011 r. pod adresem: <http://wirtualnemuzeumtrzcianki.trz.pl/>.

- **Dzieje Kujaw** Badania nad dziejami Solca Kujawskiego, które prowadzę, stanowią przyczynek do szerszego zagadnienia: dziejów małych miast kujawskich w okresie staropolskim. W związku z nimi opublikowałem wybór źródeł do dziejów soleckiej parafii (*Parafia katolicka w Solcu Kujawskim. Wybór źródeł XVI-XX w.*, Muzeum Solca im. Księcia Przemysła w Solcu Kujawskim, 2009). We wstępie do tej edycji poprawiam ustalenia zawarte we wcześniejszych opracowaniach dotyczących tej miejscowości. W trzech artykułach ogłoszonych na łamach *Rocznika Soleckiego* zająłem się dziejami tamtejszego rzemiosła (*Statut soleckiego cechu płócienników z 1750 r.*, *Rocznik Solecki*, t. II, 2011) zagadnieniami funkcjonowania narzędzi egzekucji kar sądowych (*Kłoda na soleckim rynku*, *Rocznik solecki*, t. III., 2012) oraz wpływem zmian biegu Wisły na granice dóbr należących do miejscowości (*Dowód ze szkuty, czyli o sporach Solca z Toruniem*, *Rocznik solecki*, t. IV, 2013.). Obecnie, wraz ze studentami specjalności edytorskiej, przygotowuję edycję zachowanych fragmentów ksiąg miejskich Solca. W kręgu moich zainteresowań znajdują się również dzieje mennicy bydgoskiej. Jak dotąd opublikowałem dwa artykuły jej dotyczące („Bydgoskie” *stemple mennicze w zbiorach archiwum w Jihlavie*, [w:] *Dzieje pieniądza i bankowości regionu*

kujawsko-pomorskiego. Stan i perspektywy badań, pod red. R. Kabacińskiego i J. Kutty, Bydgoskie Towarzystwo Naukowe 2006; *Nieznane źródło do dziejów mennicy bydgoskiej w I połowie XVIII w.*, Kronika Bydgoska, t. XXXII, 2012). Szczególnie drugi z nich przynosi nowe informacje do dziejów oficyny w słabo oświetlonym przez źródła okresie poprodukcyjnym. Do druku w kolejnym tomie Kroniki Bydgoskiej przyjęty został następny artykuł poświęcony dziejom tego zakładu (*Opis zabudowań mennicy bydgoskiej z lat czterdziestych osiemnastego wieku*), korygujący i uzupełniający dane zawarte w monografii mennicy pióra Mariana Gumowskiego.

Marcin Hlebionek

* w przypadku, gdy osiągnięciem tym jest praca/ prace wspólne, należy przedstawić oświadczenia wszystkich jej współautorów, określające indywidualny wkład każdego z nich w jej powstanie